

"להדביק מגנטיים": על הסכסוך היהודי-דמוקרטי – ישעיה קליין

"גורל העם היהודי קשור בגורלה של הדמוקרטיה".

סיכומו הקצר של דוד בן גוריון מעולם לא היה פחות מוסכם.

מתוך כוס התה הסוערת שלנו, לפעמים ניתן לשכוח שאנחנו לא לבד בעולם. ואכן, במבט ראשון נדמה שאין כל חדש תחת השמש. עוד בזמן שמדינת ישראל היתה בגדר פתק בכותל, גדולי ההוגים המדיניים דנו במתח המובנה שבין חירות ושיוויון. מחד- שאיפה אידיאולוגית-מוסרית-רוחנית שחותרת להכתיב את אופי החיים בצורה מוחלטת וכך להביא את העולם לידי ייעודו ושלמותו. מאידך - מלחמה למען שמירה על זכויותיו הפרטיות של כל אדם יחיד – לביטוי, לרכוש, לאהבה, לחירות. כמובן שהשוויון הוא רק דוגמה. את מקומו יכולים לתפוס הלאום, הדת וכדומה.

מדובר, אם כן, בדיון עתיק וממושך. הקולמוסים נשברים, המקלדות נשחקות, והשיירה עוברת. לעיתים יד השיוויון על העליונה, וכך לקול תרועה אוטופיות-דיסטופיות קמות ונופלות. על פי תנועת המטוטלת מגיע תור החירות לשלוט, וכך דיסטופיות-אוטופיות זוהרות ומכלות את עצמן אל תוך הריק, כאילו מעולם לא היו. ובין דם לדם, השאלה העקרונית נותרת על תילה. הוגים גדולים העמיקו בה, והותירו את חותמם על הנייר אך לרוב רק עליו. אלא אם, כמובן, הם אמרו את המבוקש להישמע. שכפי שההיסטוריה מלמדת אותנו, אמר מקיוואלי, הנביאים החמושים הם אלה שמנצחים.

אך דומה, שההיסטוריה שנכתבה לאחר ימיו של המדינאי האיטלקי לימדה אותנו על סוג חדש של נביאים מנצחים. נביאים שהתפשרו.

בהישמע קול התור, הגיע תור קולם של נביאים חדשים בישראל. וכזה נביא היה דוד בן גוריון. במתח שבין האמונה העתיקה, המקיפת-כל, והלעיתים פנטית, ובין האמונה הבוערת לא פחות באדם וברוחו רוח עז, חתר בן גוריון למקום הטוב-מספיק-עד-שהמצב-ירגע-ותגיע-העת-לפתרון-קבע באמצע. לפשרה.

למעשה, גם הרצל עצמו היה נביא כזה. בספריו, הציג הרצל את חזונו לדמותה של המדינה היהודית. ארץ ישנה-חדשה, בה ערכי היהדות והדמוקרטיה ינגנו זה לצד זה לתוך הרמוניה אוטופית מופלאה. פשרה בה כל הצדדים מרוויחים, וכובשים גבהים אליהם לא יכלו להגיע בנפרד.

אך כפי שבן גוריון הבין, פשרות מסוג זה נראות טוב על הנייר ויש בכוחן להצית לבבות, אבל הגשמתן כרוכה במעשה ניסים. בן גוריון לא היה איש של ניסים, ועל כן הוא בחר בפשרה אחרת. פשרה מעשית, שתאפשר למדינה הצעירה לעמוד על הרגלים ולשרוד מול אויביה.

פשרה שלא תוליד מדינה "יהודמוקרטית", אלא מדינה יהודית ודמוקרטית. פשרה שלא חותרת לפתור מחלוקות עומק, אלא להקפיאן במנגנוני השהייה מורכבים ויציבים. לימים, פשרה מפא"ניקית.

אבל בחום הישראלי לקרח אין סיכוי. והיום, כך זה נדמה, הוא נמס לחלוטין, והעצבים של הפלונטר הזהותי שנמצא בליבת קיומה של המדינה נפתחו לרווחה.

ממילא, האצבע המאשימה מופנית לעברו של בן גוריון. בכך שסירב להיכנס בעובי הקורה, הוא למעשה דחה את טיפול השורש לאחריותם של הדורות הבאים. בשביל להוכיח את "חפותו" של בן גוריון, ניתן לטעון בפשטות שדחיית ההתמודדות עם הבעיה נעשתה מאונס השעה. כך עולה מדבריו של בן גוריון עצמו, שבשנת 1950 תהה בקול בפני הכנסת האם "זוהי שעת הכושר לריב בינינו בענייני דת ומדינה". למעשה, תוך שימוש בשיקול זה יוכלו כל ראשי ממשלות ישראל להיפטר מן האחריות. זוכרים מתי לאחרונה היה כאן רגוע?

אכן, מלבד קשיי השעה, הגעה להסכמות אידיאולוגיות בנושא כה מורכב היא מעשה כמעט בלתי אפשרי, ועל כן האלטרנטיבה בדמות תהליכים ארוכי שנים עדיפה. חצי חוק פה, הסכמה שבשתיקה שם, ולאט לאט החלקים השונים שבעם ילמדו לחיות זה לצד זה, גם אם לא בשמחה גדולה.

אך דומה, שניתן לומר בזהירות שגישתו הפרגמטית של בן גוריון בנושא זה לא היתה דיעבדית, כי אם לכתחילאית. וזאת, עקב אמונתו, שבניגוד לדברינו אכן ישנו ייחוד בעימות שבין היהודי והדמוקרטי.

העימות בין החירות (ודומיה) לשוויון (ודומיו) הוא התנגשות של שני יסודות הפועלים באותו המישור, ועל כן המתח ביניהם בלתי נמנע. לעומת זאת, בן גוריון האמין שבין היהודי והדמוקרטי ישנה מערכת יחסים שונה. "גורל העם היהודי קשור בגורלה של הדמוקרטיה". זו היא איננה סימביוזה – מערכת יחסים המבוססות על רוח דו צדדי, אשר דומה שעליה דיבר הרצל, אלא תלות גורל של ממש.

תלות גורל זו נובעת מכך שצבת בצבת עשויה: הצו האלוקי לאדם נובע מהנחת ערכו העצמי, וחשיבותו העליונה של כל אדם באשר הוא אדם. אם נניח בצד פלפולים במחשבת המשפט, האיסור היסודי שלא לפגוע בזולת נובע מהנחת זכויות בסיסיות להן זכאים כולם, ללא הבדלי מעמד, גזע, או דת. במילים אחרות, בתור יהודים, אמיתות אלה שהוגים חילונים כה עמלו לבסס, מקובלות עלינו כמוכחות מאליהן.

מאידך, נקודות מוצא, חשובות ככל שיהיו, הן רק נקודות מוצא. האמונה הדתית תובעת מהאדם להשתמש בסגולותיו ובכוחותיו שלא ניתן לשלול ממנו כאדם, לשם מטרות נעלות יותר מטובתו

העצמית את זכויותיו עליו לראות בתור חובות, ואת ברכותיו כאמצעים לפעולה במעגלי ההשפעה להם הוא שייך.

כלומר, היהודי כתוב באלף-בית הדמוקרטי. השפה תקרוס לתוך עצמה אם תתכחש לאותיות מהן היא כתובה, והתעקשותן של האותיות מלהפוך למילים, לחוק, לשירה - תותיר אותן בבדידות מכלה.

חיבתו של בן גוריון לתנ"ך ידועה. דומה, שמלבד יסודות אלו, זיהה בן גוריון בתנ"ך גורם ייחודי נוסף: בעוד הספרות ההלכתית שנכתבה בימי גלות עוסקת בעיקר בעולמם של היחיד והקהילה, התנ"ך מדבר על עם. ואכן, מעיון שטחי בלבד בתנ"ך עולה עיסוק מעמיק בשאלות מוכרות למדי. ספר שופטים לדוגמה, עוסק רובו ככולו במתח בין ייחודו וזהותו של כל שבט משבטי ישראל לשייכותו לעם ישראל, לארץ ישראל ולתורת ישראל. רעיון כה בסיסי זה, לפיו עמנו מורכב (לכתחילה) משבטים שונים בעלי אופי שונה, נשכח במהלך הדורות, אך כאשר יש צורך לאחד שבטים אלו לעם תוך שמירה על ייחודם העצמאי, הוא שב וניעור במלוא העוצמה. ממילא, הוא דן בשאלת יסוד – אחריות ביטחונית בין שבטים מרוחקים (מלחמת ברק ודבורה), יחסי אהבה-שנאה לעמי הסביבה (סיפור שמשון), מסחור של הדת (פסל מיכה) ועריצות הרוב (מלחמת השבטים בשבט בנימין). מובן מדוע ראה בן גוריון בתנ"ך נקודת חיבור כה עקרונית בין היהודי והדמוקרטי.

אם כן, ייתכן שמתחת לפשרה המפא"יניקית המעשית שתחזיק את השטח בינתיים, חלם בן גוריון על תהליך איטי של התקרבות – היהודי ישתלב בדמוקרטי, הדמוקרטי ימצא את מקומו ביהודי. וכך, במקום להתמקד במפריד, האמת הבלתי ניתנת לערעור תעלה על פני השטח - "גורל העם היהודי קשור בגורלה של הדמוקרטיה".

אם מפעילים מספיק כוח, ניתן להצמיד לזמן-מה קטבים דוחים של מגנט. אבל בעצם, כלשון קריאת ההצלה התמה, "ניסיתם להפוך?"